Justitieutskottets betänkande 1987/88:2

om olovligt könsumgänge

JuU
1987/88:2

Motionen

I motion 1986/87:Ju623 av Bengt Harding Olson (fp) och Margitta Edgren (fp) hemställs att riksdagen beslutar om sådan ändring i brottsbalken som i motionen anförts för kriminalisering av olaga könsumgänge.

Bakgrund

Gällande ordning

Bestämmelser om *sexualbrotten* finns i 6 kap. brottsbalken (BrB). Dessa bestämmelser fick sin nuvarande utformning genom lagstiftning år 1984 (prop. 1983/84:105, JuU 25, rskr. 332). Till grund för lagstiftningen låg i första hand 1977 års sexualbrottskommittés betänkande (SOU 1982:61) Våldtäkt och andra sexuella övergrepp.

Bestämmelserna i 6 kap. BrB har huvudsakligen följande innehåll.

Enligt 1 § skall den som tvingar någon annan till samlag eller därmed jämförligt sexuellt umgänge genom våld eller genom hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara dömas för *våldtäkt*. Lika med våld anses att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd. Straffet för våldtäkt är fängelse i lägst två och högst sex år. Om brottet med hänsyn till våldets eller hotets art och omständigheterna i övrigt är att anse som mindre allvarligt, är straffet fängelse i högst fyra år.

För *grov våldtäkt* är straffet fängelse i lägst fyra och högst tio år. Vid bedömande av om brottet är grovt skall särskilt beaktas om våldet varit livsfarligt eller om den som begått gärningen tillfogat allvarlig skada eller allvarlig sjukdom eller annars visat särskild råhet.

Om förutsättningarna för ansvar för våldtäktsbrott i 1 § inte är uppfyllda, kan ansvar komma i fråga enligt andra regler i 6 kap. BrB. Den som genom olaga tvång förmår någon till sexuellt umgänge döms sålunda enligt 2 § för *sexuellt tvång* och den som förmår annan till sexuellt umgänge genom att grovt missbruka hans eller hennes beroende ställning eller genom att otillbörligt utnyttja att han eller hon befinner sig i vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd eller är psykiskt sjuk eller psykiskt utvecklingsstörd döms enligt 3 § för *sexuellt utnyttjande*. Straffet är i båda fallen fängelse i högst fyra år.

För *sexuellt utnyttjande av underårig* skall enligt 4 § första stycket den

1 *Riksdagen 1987/88. 7 saml. Nr 2*

dömas som har sexuellt umgänge med den som är under arton år och som är hans avkomling eller står under hans fostran eller för vars vård eller tillsyn han har att svara på grund av myndighets beslut. Straffet är fängelse i högst fyra år. Om den som begått gärningen har handlat särskilt hänsynslöst mot den underårige, eller om brottet i annat fall är att anse som grovt, skall enligt andra stycket dömas för *grovt sexuellt utnyttjande av underårig* till fängelse i lägst två och högst åtta år.

Enligt 5 § skall den som, i annat fall än som avses i 4 §, har sexuellt umgänge med eget barn eller dess avkomling dömas för *sexuellt umgänge med avkomling* till fängelse i högst två år och den som har samlag med sitt helsyskon för *sexuellt umgänge med syskon* till fängelse i högst ett år.

Den som, i annat fall än som avses med de nu redovisade bestämmelserna, har sexuellt umgänge med barn under femton år döms för *sexuellt umgänge med barn* till fängelse i högst fyra år (6 §) medan den som sexuellt berör barn under femton år eller förmår barnet att företa eller medverka i någon handling med sexuell innebörd döms för *sexuellt ofredande* till böter eller fängelse i högst ett år (7 §). Den sist nämnda gärningen avser också sådana fall där någon blottar sig för annan på sätt som är ägnat att väcka anstöt eller på annat sätt genom ord eller handling på ett uppenbart sedlighetssårande sätt uppträder anstötligt mot annan.

I 8 och 9 §§ finns bestämmelser om *koppleri* resp. *grovt koppleri* medan 10 § innehåller ett stadgande om *förförelse av ungdom*.

Riksmötet 1986/87

Under förra riksmötet behandlade riksdagen två motioner (1985/86:Ju612 och 613), i vilka föreslogs ändringar i reglerna om sexualbrott i 6 kap. BrB. Den ena motionen gällde gränsdragningen mellan våldtäkt och sexuellt utnyttjande och den andra straffskalorna för sexuellt umgänge med syskon och sexuellt umgänge med barn. Motionerna remissbehandlades.

Utskottet fann i sitt av riksdagen godkända betänkande att det fanns skäl att närmare utreda de frågor som aktualiserats i motionerna. Erforderliga överväganden kunde enligt utskottets mening lämpligen ske i ett sammanhang, men det överläts på regeringen att närmare besluta härom (JuU 1986/87:3, rskr. 46).

Motionsmotivering

Enligt motionärerna är den nuvarande lagstiftningen om sexualbrotten otillfredsställande. Utgångspunkten måste ändras för att stämma med den allmänna rättsuppfattningen. Motionärerna framhåller att könsligt umgänge med en person mot dennes vilja skall vara en kriminell handling även om varken våld eller hot förekommit och att det är en självklarhet att den enskilda människans vilja skall respekteras, inte minst av integritetsskäl. Åsidosätter någon sådan viljeyttring av annan person skall detta enligt motionärernas mening medföra risk för straff.

I motionen föreslås att i 6 kap. BrB införs en ny bestämmelse av följande lydelse:

Den som har könsligt umgänge med någon mot dennes vilja dömes för olaga könsumgänge till fängelse i högst två år.

Enligt motionärerna bör bestämmelsen inleda 6 kap. för att på så sätt tydligt markera lagstiftarens grundsyn på de sexuella övergreppen. Övriga brott i kapitlet skulle därmed – beroende på förekomsten av våld eller hot från gärningsmannens sida – bli att betrakta som allvarligare grader av grundbrottet i inledningsbestämmelsen.

I motionen uttalas vidare att den föreslagna bestämmelsen kan medföra vissa svårigheter i tillämpningen men att dessa inte kan anses vara större än i andra motsvarande straffrättsliga situationer. Under alla förhållanden skulle regeln enligt motionärernas mening få en viktig preventiv verkan beträffande sexuella övergrepp.

Remissyttranden

Utskottet har inhämtat remissyttranden över motionen från riksåklagaren (RÅ), Svea hovrätt, Göteborgs tingsrätt, juridiska fakultetsstyrelsen vid Uppsala universitet och Sveriges advokatsamfund.

Samtliga remissinstanser avstyrker bifall till motionen.

RÅ framhåller i sitt yttrande att kapitlet om sexualbrotten så sent som år 1984 undergick en genomgripande förändring efter ett mycket långt och besvärligt förberedelsearbete och att de nya värderingar på sexualbrottens område som den nya lagstiftningen ger uttryck för vann en bred anslutning. Med omnämnande av den tidigare nämnda, av riksdagen begärda översynen redovisar RÅ att han för sin del i övrigt anser att lagstiftningen väl speglar det allmänna rättsmedvetandet i fråga om värderingar och gränsdragningar på det sexuella området och att lagstiftningen enligt hans uppfattning inte fört med sig några nämnvärda svårigheter att tillämpa i praktiken. Fortsättningsvis anför RÅ följande:

Redan mot nu angivna bakgrund sätter jag mycket starkt i fråga om tiden redan skulle vara mogen för förnyade överväganden rörande ett nytt grundbrott i enlighet med det i motionen föreslagna.

Till detta kommer att den föreslagna straffbestämmelsen skulle bli mycket svår att tillämpa. Den huvudsakliga bevisning som normalt torde kunna åberopas i den situation som bestämmelsen avser är en persons påstående att han eller hon har haft ett könsligt umgänge mot sin vilja. Det är uppenbart att åklagarna därför i den situationen i stor utsträckning måste lägga ner förundersökningen eller att domstolarna i stor utsträckning meddelar frikännande dom. Enligt min mening finns det därför stor risk att den föreslagna bestämmelsen inte alls skulle få någon preventiv verkan.

Jag anser också att det inte kan uteslutas att en regel som den föreslagna kan komma att missbrukas. Det faktum att enbart ett påstående om att någon haft sexuellt umgänge mot sin vilja skulle kunna räcka för en misstanke om brott kan sålunda utnyttjas i exempelvis hämndsyfte och i samband med tvister med anledning av separation.

Svea hovrätt ansluter sig till ett uttalande av 1977 års sexualbrottskommitté – i det tidigare nämnda betänkandet (SOU 1982:61) Våldtäkt och andra sexuella övergrepp – enligt vilket det bör vara en förutsättning för straffbarhet att någon form av tvång har förekommit. Hovrätten uttalar härtill att det inte kan vara lämpligt att kriminalisera sexuellt umgänge som sker utan att tvång eller hot av visst slag eller utnyttjande av någons vanmaktstillstånd har förekommit. Enligt hovrätten skulle en bestämmelse av det slag som motionärerna föreslagit medföra stora svårigheter när det gäller bevisning om någon viljeyttring har förekommit av innebörd att motparten inte önskade ha sexuellt umgänge och om det funnits anledning att uppfatta denna viljeyttring som allvarligt menad.

Också *Göteborgs tingsrätt* framhåller att den föreslagna bestämmelsen skulle vara svår att tillämpa, bl. a. med hänsyn till bevissvårigheter. Tingsrätten anser vidare att det är oklart vad som avses med den av motionärerna föreslagna formuleringen "mot dennes vilja" och att det bl. a. därför är svårt att hitta tänkbara brottsliga situationer.

Tingsrätten anför vidare att förslaget skulle innebära att kvinnor i detta sammanhang generellt skulle jämställas med personer i beroende ställning, vilket enligt tingsrättens mening är orimligt och tyder på en otidsenlig kvinnosyn. Härefter fortsätter tingsrätten.

Det måste kunna krävas av en kvinna, liksom av vuxna personer i allmänhet, att hon ger klart uttryck för sin vilja i sexuella sammanhang. Om däremot hennes vilja att inte ha sexuellt umgänge otillbörligt bryts riskerar mannen ansvar för något av tidigare nämnda brott. Det är för övrigt verklighetsfrämmande att inte ta hänsyn till människors naturliga känsloliv och beteende på sexuallivets område. Mäns och kvinnors olika beteende därvidlag kan enligt tingsrättens mening inte leda till slutsatsen att kvinnor normalt inte kan hävda sin uppfattning. Inte heller till att män i allmänhet har ett sådant övertag över kvinnor att särskild lagstiftning erfordras för att reglera sexuellt samliv mellan människor.

Juridiska fakultetsstyrelsen vid Uppsala universitet anför huvudsakligen följande:

Det är väsentligt att lagstiftningen villkorslöst skyddar människor mot att utsättas för sexuella handlingar mot sin vilja. Ett berättigat krav är att allt sexuellt umgänge är uttryck för ömsesidiga önskningar. Att någonting sker med en människa mot hennes vilja innebär att det brister i samtycke hos denne. Vanligen uttrycker vederbörande detta på något sätt, verbalt eller genom kroppsliga handlingar.

I BrB kriminaliseras redan alla fall av sexuellt umgänge mot någons vilja. I det fall något mått av tvång används är 6 kap. 1 eller 2 § att tillämpa. I de fall av sexuella utnyttjanden som avses i 6 kap. 3–6 §§ saknar brottsoffrets inställning avgörande betydelse, men det är tydligt att lagstiftningen påtagligt bidrar till att skydda den personliga självbestämmanderätten.

Vilken typ av gärningar vill då motionärerna ytterligare kriminalisera? Inga exempel ges av dem. Men de situationer som föresvävat dem måste vara sådana att någon ej samtycker till sexuellt umgänge, men i övrigt förhåller sig helt passiv eller beter sig som en samtyckande person (samtidigt som 6 kap. 3–6 §§ inte kan tillämpas). Man kan här tänka sig två typfall. I det ena ger vederbörande verbalt uttryck för sin önskan att ej bli utsatt för gärningen, i det andra sker ej ens detta.

Det finns anledning att betona att ifrågavarande situationer måste vara utomordentligt sällsynta. Så snart frånvaron av samtycke kommer till uttryck i kroppslig rörelse eller i någon form av motstånd blir 6 kap. 1 eller 2 § BrB tillämplig. Detsamma gäller fall där brottsoffret skräms till fullständig passivitet.

Mot en nykriminalisering talar även det förhållandet att det i det första typfallet måste vara mycket svårt och i det andra praktiskt taget omöjligt att bevisa uppsåt hos gärningsmannen.

Såsom redan antytts innefattar emellertid motionärernas förslag i verkligheten inte en nykriminalisering. Varje form av sexuellt umgänge mot någons vilja måste innefatta åtminstone sexuellt ofredande enligt 6 kap. 7 § andra stycket BrB. I sak innebär förslaget således endast en höjning av straffmaximum från ett år till två år för en mycket sällsynt typ av gärningar, där fällande dom i praktiken knappast kan påräknas. Påståendet att den föreslagna regeln skulle få en viktig preventiv verkan framstår som orealistiskt.

Av motionen framgår emellertid också att den tilltänkta bestämmelsen skulle utgöra någon sorts portalparagraf med närmast socialpedagogiskt syfte. Portalparagrafer för tanken till ramlagstiftningar. Ett genomförande av förslaget skulle innebära ett brott mot BrB:s lagstiftningsteknik.

Det är även tveksamt om förslaget skulle rymma några fördelar ens för brottsoffren. En så påtagligt ökad centrering kring samtycket skulle ytterligare öka trycket på den anmälande. Resonemang kring dennas beteende, och andra liknande omständigheter före och under det sexuella umgänget, skulle få ännu större betydelse i bevishänseende än i dag. Förslaget skulle alltså kunna föranleda en utveckling stick i stäv med de strävanden som uttrycks i t. ex. sexualbrottskommitténs betänkande.

Enligt *Sveriges advokatsamfund* är motionsförslaget svårförståeligt med hänvisning bl. a. till att varje övergrepp som kränker någons personliga integritet är straffbart enligt gällande regler. Samfundet anför vidare att en bestämmelse med en så diffus utformning som den föreslagna varken skulle förstärka respekten för den enskildes vilja eller ha någon preventiv effekt beträffande sexuella övergrepp. Snarast torde – framhåller samfundet – de tillämpningssvårigheter som motionärerna förutser verka i motsatt riktning.

Utskottet

I detta betänkande behandlar utskottet en motion, i vilken föreslås att allt könsumgänge mot någons vilja skall vara kriminellt, dvs. även i sådana fall då varken våld eller hot har förekommit. Enligt motionärerna bör därför införas en ny bestämmelse i brottsbalken (BrB) som skall stadga att den som har könsligt umgänge med någon mot dennes vilja skall dömas för olaga könsumgänge till fängelse i två år. Bestämmelsen föreslås inleda 6 kap. BrB och därmed utgöra ett slags portalstadgande, som skall ligga till grund för övriga bestämmelser i kapitlet.

Motionen har remissbehandlats. Samtliga remissinstanser avstyrker bifall till motionen. De skäl som därvid huvudsakligen har anförts mot förslaget är *att* de fall som kan tänkas bli aktuella torde vara mycket sällsynta, *att* den föreslagna bestämmelsen blir svår att tillämpa *och att* nuvarande reglering av sexualbrotten i 6 kap. BrB är tillfredsställande.

Utskottet konstaterar att det i remissyttrandena riktas en rad invändningar

mot motionsförslaget. Sålunda skulle den föreslagna bestämmelsen – om den över huvud taget skulle komma att tillämpas – vara svår att använda med hänsyn till de uppenbara problem som skulle föreligga i bevishänseende. Utskottet instämmer i denna kritik och vill – i likhet med någon av remissinstanserna – erinra om att redan tillämpningen av nuvarande bestämmelser i vissa fall är förenad med svårigheter vad gäller möjligheterna att bevisa påstådda övergrepp, och den föreslagna bestämmelsen kan inte sägas medföra någon förbättring härvidlag.

Vidare vill utskottet framhålla att de gällande bestämmelserna om sexualbrotten i 6 kap. BrB fick sitt innehåll genom lagstiftning så sent som år 1984. Lagstiftningen hade föregåtts av ett mycket långvarigt och ingående förberedelsearbete, med bl. a. två stora parlamentariska utredningar, och de delvis nya värderingar på sexualbrottens område som den nya lagstiftningen ger uttryck för vann under lagstiftningsarbetets gång en bred anslutning.

Utskottet är av den uppfattningen att gällande reglering av sexualbrotten i 6 kap. BrB är tillfredsställande i de avseenden som här har diskuterats, och en reform med det syfte som motionsförslaget innebär är enligt utskottets mening inte påkallad. Utskottet avstyrker därför bifall till motion 623.

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motion 1986/87:Ju623.

Stockholm den 13 oktober 1987

På justitieutskottets vägnar

Karin Ahrland

Närvarande: Karin Ahrland (fp), Lars-Erik Lövdén (s), Hans Pettersson i Helsingborg (s), Björn Körlof (m), Helge Klöver (s), Gunilla André (c), Sven Munke (m), Hans Göran Franck (s), Arne Svensson (m), Birthe Sörestedt (s), Elving Andersson (c), Bengt-Ola Ryttar (s), Göran Magnusson (s), Eva Johansson (s) och Lars Sundin (fp).